“UMUMIY PEDAGOGIKA” FANIDA MUAMMOGA ASOSLANGAN TOPSHIRIQ METODLARI VA KOGNITIV MUSTAQILLIKNI RIVOJLANTIRISH MODELI

Abduvaliyev Nurillo Abdujalilovich

University of Economics and Pedagogy NOTM “Boshlang‘ich ta’lim” kafedrasi v.b. dotsenti, mred4516@gmail.com

Annotatsiya. *Tezisda “Umumiy pedagogika” fani misolida muammoga asoslangan topshiriqlarni loyihalash metodlari — “Muammo-savol navigatsiyasi”, “Pedagogik tafakkur laboratoriyasi”, “Dialog-kashfiyot”, “G‘oyalar oqimi” va Aysberg usuli — hamda talabalarning kognitiv mustaqilligini rivojlantirishning to‘rt blokli pedagogik modeli tavsiflangan.*

Kalit so‘zlar: *muammoli topshiriq, Umumiy pedagogika, Aysberg usuli, metakognitiv monitoring, pedagogik model, bo‘lajak pedagog.*

Аннотация. *В тезисах на примере дисциплины «Общая педагогика» описаны методы проектирования проблемно-ориентированных заданий — «Навигация вопрос-проблема», «Лаборатория педагогического мышления», «Диалог-открытие», «Поток идей» и метод «Айсберг», а также четырёхблочная педагогическая модель развития когнитивной самостоятельности студентов.*

Ключевые слова: *проблемное задание, Общая педагогика, метод «Айсберг», метакогнитивный мониторинг, педагогическая модель, будущий педагог.*

Abstract. *Using the discipline “General Pedagogy” as an example, the thesis describes methods for designing problem-based tasks — “Question-Problem Navigation,” “Pedagogical Thinking Laboratory,” “Dialogue-Discovery,” “Idea Flow,” and the “Iceberg” technique — and a four-block pedagogical model for*

developing students' cognitive independence.

Keywords: *problem-based task, General Pedagogy, Iceberg technique, metacognitive monitoring, pedagogical model, future teacher.*

Kirish. Muammoga asoslangan topshiriqlarning samaradorligi ko‘p jihatdan ularni qo‘llash metodlari va ta’lim jarayonining yaxlit modeliga bog‘liq. Empirik asos sifatida “Umumiy pedagogika” fani dasturi tanlab olindi, chunki uning mazmuni pedagogik tushuncha va qonuniyatlarni muammoli savollar, bahsli vaziyatlar va tahliliy topshiriqlar orqali o‘zlashtirishga qulay didaktik maydon yaratadi. Tezisning maqsadi amaliy metodlarni tavsiflash va kognitiv mustaqillikni rivojlantirish modelini isbotlashdan iborat.

Metodlar. “Muammo-savol navigatsiyasi” metodi talabaning tafakkurini “nega?”, “qanday qilib?”, “agar… bo‘lsa, nima bo‘ladi?” kabi muammoli savollar orqali harakatga keltiradi va uni mustaqil dalillash hamda mustaqil xulosa chiqarishga undaydi. “Pedagogik tafakkur laboratoriyasi” texnologiyasi real kontekstga ega, bitta mutlaq to‘g‘ri javobi bo‘lmagan vaziyatlar orqali talabaning analitik, tizimli, tanqidiy va muammoni oldinda ko‘rish ko‘nikmalarini kompleks rivojlantiradi.

“Dialog-kashfiyot” metodida o‘qituvchi aniqlashtiruvchi, dalil talab qiluvchi, alternativni ko‘rsatuvchi va umumlashtiruvchi savollar orqali talabaning tushunchani mustaqil “kashf etishi”ga sharoit yaratadi. “G‘oyalar oqimi” metodi g‘oyalarni erkin ishlab chiqish, analitik saralash, muammoli topshiriqni loyihalash va uni asoslab himoya qilish bosqichlaridan iborat kognitiv siklni hosil qiladi. Muammoli vaziyatlarni modellashtirish metodi vaziyat ssenariysi, rollar hamda resurs va cheklovlar asosida talabani real pedagogik qarorlar qabul qilishga tayyorlaydi. Metakognitiv monitoring va tahlil metodi esa talabaning o‘z fikrlash strategiyalarini ongli boshqarishini ta’minlaydi.

Mazkur metodlarning har biri kognitiv mustaqillikning muayyan komponentiga xizmat qiladi. Masalan, “Muammo-savol navigatsiyasi” va “Dialog-kashfiyot” asosan tahlil va dalillashni, “G‘oyalar oqimi” sintezni, vaziyatlarni

modellashtirish baholash va qaror qabul qilishni, metakognitiv monitoring esa refleksiyani rivojlantiradi. Shu sababli ular alohida usul sifatida emas, balki o‘zaro to‘ldiruvchi majmua sifatida qo‘llanilganda yuqori natija beradi.

Shuningdek, “Sirli qalpoq”, “Xatolar tarixi” metodlari hamda muammoni ko‘rinadigan va yashirin sabablari darajasida tahlil qiluvchi Aysberg usuli “O‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini tashxis etish”, “O‘quvchilarning mehnat, jismoniy va estetik tarbiyasi” kabi mavzular misolida amaliy dars ishlanmalari sifatida sinovdan o‘tkazildi.

Amaliy dars ishlanmalari. “Umumiy pedagogika” fanining “O‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini tashxis etish” mavzusida Aysberg usuli talabaga muammoning ko‘rinadigan belgilari (masalan, o‘quvchi natijalarining pastligi) ortidagi yashirin sabablarni aniqlash imkonini beradi. “Xatolar tarixi” metodi esa talabani pedagogik xatolarni tahlil qilib, ularning oldini olish yo‘llarini mustaqil ishlab chiqishga yo‘naltiradi. Bunday topshiriqlar bitta to‘g‘ri javobga ega emas, shu bois talabadan dalillash va muqobil yechimlarni solishtirish talab etiladi.

Model. Tadqiqot natijasida to‘rt o‘zaro bog‘liq blokdan iborat pedagogik model ishlab chiqildi. Maqsad bloki ijtimoiy buyurtma va pedagogik-hayotiy zaruriyat asosida strategik yo‘nalishni belgilaydi. Nazariy-metodologik blok faoliyat nazariyasi, muammoga asoslangan ta’lim, kognitiv rivojlanish, konstruktivistik ta’lim nazariyalariga hamda kompetensiyaviy, tizimli, shaxsga yo‘naltirilgan va innovatsion-raqamli yondashuvlarga tayanadi. Amaliy-metodik blok muammoli seminar, loyiha va keys-stadi topshiriqlari, trening, mustaqil tadqiqot ishlari kabi shakllarni, yuqoridagi metodlarni hamda raqamli platformalar, muammoli vaziyat kartalari va o‘zini-o‘zi baholash varaqalarini o‘z ichiga oladi. Natija va baholash bloki kognitiv-faollik, muammoli tafakkur va refleksiv-tahliliy mezonlar asosida kognitiv mustaqillik darajasini (yuqori, o‘rta, quyi) aniqlash imkonini beradi.

Modelning ilmiy yangiligi. Model xalqaro amaliyotdagi PBL, IBL va PjBL yondashuvlari kognitiv mustaqillikni rivojlantirishga xizmat qilishini inkor

etmaydi, biroq ulardan muammoli vaziyat, refleksiya va metakognitiv monitoringni yagona mantiqiy tizimga integratsiyalashi bilan farqlanadi. Natija va baholash blokidagi uch darajali tasnif (yuqori, o‘rta, quyi) o‘qituvchiga talabaning rivojlanish dinamikasini kuzatish va keyingi topshiriqlarni shu asosda moslashtirish imkonini beradi.

Foydalanish shartlari. Modelni joriy etishda o‘qituvchi muammoli savollar tizimini (asosiy, yordamchi va refleksiv savollar) oldindan loyihalashi, topshiriqlar murakkabligini bosqichma-bosqich oshirib borishi hamda har bir mashg‘ulot yakunida talabaga o‘z fikrlash yo‘lini tahlil qilish imkonini berishi lozim. Shundagina model nazariy sxema bo‘lib qolmay, real ta’lim jarayonining amaliy vositasiga aylanadi.

Xulosa. Ishlab chiqilgan model xalqaro amaliyotdagi PBL, IBL va PjBL modellaridan farqli o‘laroq muammoli vaziyatni kognitiv struktura, refleksiv tahlil va metakognitiv baholash mezonlari bilan yagona mantiqiy tizimga birlashtiradi hamda raqamli va an’anaviy didaktik vositalarni uyg‘unlashtiradi. Taklif etilgan yondashuvni boshqa pedagogik fanlarga moslashtirish va samaradorligini pedagogik eksperiment orqali tekshirish keyingi tadqiqotlarning istiqbolli yo‘nalishi hisoblanadi.

Adabiyotlar.

1. Abduvaliyev N.A. Bo’lajak o’qituvchilarni kundalik-amaliy topshiriqlar asosida o’quvchilarning kognitiv mustaqilligini rivojlantirish faoliyatiga tayyorlashning didaktik aspektlari (“Tarbiya” fanini o‘qitish misolida). // Zamonaviy ta’lim. -2024. -№ 8(141). B. 3-12. (13.00.00; № 3) https://cyberleninka.ru/article/n/bo-lajak-o-qituvchilarni-kundalik-amaliy-topshiriqlar-asosida-o-quvchilarning-kognitiv-mustaqillgini-rivojlantirish-faoliyatiga/viewer

2. Abduvaliyev N.A. Talabalarning muammoga asoslangan topshiriqlar orqali kognitiv mustaqilligini rivojlantirish:mohiyati va mazmuni. // MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI. -2025. 12-son. B. 2028-2032. (13.00.00; № 10)

https://maktabgacha-va-maktab-talimi-jurnal.uz/index.php/jurnal/article/view/4106/3401

3. Abduvaliyev N.A. O'quvchilarning matematik kompetensiyalarini rivojlantirishda kundalik-amaliy faoliyatiga doir topshiriqlar. // NamDU Ilmiy xabarnoma. -2022. 9-son. B. 514-518. (13.00.00; № 10)
https://journal.namdu.uz/file/2026080605582908.pdf?utm_source=chatgpt.com

4. Abduvaliyev N.A. Talabalarning kognitiv mustaqilligini rivojlantirish-o'qituvchilarning kasbiy pedagogik faoliyatining mazmuni sifatida. // PEDAGOGIK MAHORAT. -2025. 11-son . B. 240-245. (13.00.00; № 10)

5. https://buxdu.uz/media/jurnallar/pedagogik_mahorat/1._Pedagogika-psixologiya_Pedmahorat__11_2025_PDF_compressed.pdf?utm_source=chatgpt.com